

Τυπολογίες και στρατηγικές στην Εκπαίδευση Ενηλίκων

Θανάσης Καραλής
Δημήτρης Βεργίδης*

Περίληψη

Στην εργασία αυτή αναλύονται οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις και οι τυπολογίες που έχουν προταθεί στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία. Στη συνέχεια προτείνεται μια τυπολογία για τις δραστηριότητες που έχουν αναπτύξει ή αναπτύσσουν οι φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα. Η τυπολογία αυτή μπορεί να συνεισφέρει στην ταξινόμηση και την ανάλυση αυτών των δραστηριοτήτων, ακριβώς γιατί έχει προκύψει με βάση τη διαχρονική θεώρηση των εξελίξεων στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα, με συγκεκριμένες αναφορές στους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτές τις εξελίξεις.

Abstract

This paper initially presents the basic theoretical approaches and taxonomies, which have been suggested in the field of Adult Education for the past thirty years, according to the international bibliography. Furthermore, the paper proposes a taxonomy for the Adult Education activities that have been either implemented in the past or are now being under development, in Greece. The proposed taxonomy has been created after studying thoroughly and diachronically the evolution in the field of Adult Education in Greece. The study considered all the major factors that have shaped the evolution and therefore the produced taxonomy may be of significant assistance in the classification and analysis of the Adult Education activities.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλοί και διαφορετικοί όροι χρησιμοποιούνται στη διεθνή βιβλιογραφία προκειμένου να περιγραφούν οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες απευθύνονται σε ενήλικες. Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιείται ο ίδιος όρος, για να περιγραφούν διαφορετικού περιεχομένου πρακτικές ή χρησιμοποιούνται διαφορετικοί όροι για την περιγραφή παρόμοιων δραστηριοτήτων. Οι αιτίες αυτής της σύγχυσης θα πρέπει να αναζητηθούν:

- στη σχετικά πρόσφατη ανάπτυξη του πεδίου,
- στο διαφορετικό περιεχόμενο των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που απευθύνονται σε ενήλικες, αφού οι δραστηριότητες αυτές διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τόπο και το χρόνο,
- στους διαφορετικούς σκοπούς και στόχους αυτών των δραστηριοτήτων.

Παράλληλα, στη διεθνή βιβλιογραφία καταγράφονται απόπειρες ανάπτυξης τυπολογιών, στις οποίες εντάσσονται οι δραστηριότητες Εκπαίδευσης Ενηλίκων, ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο αυτές αναπτύσσονται. Στην εργασία αυτή, μετά την ανάλυση των βασικών θεωρητικών κοινωνιολογικών προσεγγίσεων για την Εκπαίδευση Ενηλίκων, προτείνεται μια τυπολογία των σχετικών δραστηριοτήτων στη χώρα μας, με κριτήριο τις στρατηγικές δράσης των φορέων που τις αναπτύσσουν.

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

Ο Coombs (1968) έχει προτείνει την ακόλουθη γενική τυπολογία σε σχέση με τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες:

- *Τυπική εκπαίδευση*: το ιεραρχικά δομημένο, χρονικά διαβαθμισμένο εκπαιδευτικό σύστημα από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση έως το πανεπιστήμιο, που περιλαμβάνει, πέραν των γενικών ακαδημαϊκών σπουδών, μια ποικιλία εξειδικευμένων προγραμμάτων και οργανισμών για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση.
- *Άτυπη εκπαίδευση*: η διά βίου διαδικασία κατά την οποία το κάθε άτομο αποκτά στάσεις, αξίες, δεξιότητες και γνώσεις από την καθημερινή εμπειρία του και την επίδραση του περιβάλλοντος, από την οικογένεια, τη γειτονιά, την εργασία, την ψυχαγωγία, την αγορά εργασίας, τις βιβλιοθήκες και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

* Ο Θανάσης Καραλής είναι Λέκτορας Διά Βίου Μάθησης στο Πανεπιστήμιο Πατρών και Καθηγητής-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Εκπαίδευση Ενηλίκων». Ο Δημήτρης Βεργίδης είναι Καθηγητής Επιμόρφωσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Πατρών και Καθηγητής-Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Εκπαίδευση Ενηλίκων».

• *Μη τυπική εκπαίδευση*: στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνεται κάθε οργανωμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα εκτός του καθιερωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, είτε μεμονωμένη είτε ως μέρος μιας ευρύτερης δραστηριότητας, που στοχεύει σε συγκεκριμένο κοινό και έχει ως βάση συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς στόχους.

Ο όρος *διά βίου εκπαίδευση* έχει επικρατήσει να αναφέρεται σε όλους τους τύπους της εκπαίδευσης (τυπική, μη τυπική και άτυπη), ταυτόχρονα όμως παραπέμπει και σε μια «φιλοσοφική έννοια σύμφωνα με την οποία η εκπαίδευση θεωρείται μια μακροχρόνια διαδικασία που αρχίζει κατά τη γέννηση και διαρκεί καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής» (CEDEFOP, 1996, σ. 80). Ακόμα, η *διά βίου εκπαίδευση* χαρακτηρίζεται από ευελιξία στο χρόνο, το χώρο, το περιεχόμενο και τις τεχνικές διδασκαλίας (Βεργίδης, 1997, σ. 4). Στο πλαίσιο αυτό, κάθε μορφής άτυπη, μη τυπική ή τυπική εκπαιδευτική διαδικασία εντάσσεται σε ένα εκπαιδευτικό συνεχές ως προς το χρόνο, το χώρο και το περιεχόμενο. Σύμφωνα με την UNESCO (1999, σ. 143) «η παραδοσιακή διαίρεση της ζωής ενός ανθρώπου σε ξεχωριστές περιόδους – παιδική και νεανική ηλικία που αφιερώνονται στην εκπαίδευση, περίοδος της επαγγελματικής δραστηριότητας, περίοδος ζωής του ενήλικα, περίοδος της συνταξιοδότησης – δεν ανταποκρίνεται πια στα δεδομένα της σύγχρονης ζωής και ακόμα λιγότερο στις απαιτήσεις του μέλλοντος».

Η *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, αν και περισσότερο οριοθετημένος όρος σε σχέση με τη *διά βίου εκπαίδευση* (αφού διαφοροποιείται τουλάχιστον με βάση την ηλικία των εκπαιδευομένων, καλύπτοντας ένα τμήμα του συνεχούς στο οποίο αναφερθήκαμε), στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται πολλές φορές με διαφορετικό περιεχόμενο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Knowles (1980, σ. 25), η σύγχυση γύρω από το περιεχόμενο του όρου *Εκπαίδευση Ενηλίκων* οφείλεται στο γεγονός ότι ο όρος χρησιμοποιείται τουλάχιστον με τρεις διαφορετικές έννοιες:

- Στην ευρύτερη έννοιά του ο όρος παραπέμπει σε μια διαδικασία που περιλαμβάνει όλες τις εμπειρίες απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων, ενδιαφερόντων, στάσεων και αξιών από ενήλικες.
- Σε μια περισσότερο τεχνική ερμηνεία, ο όρος χρησιμοποιείται για την περιγραφή οργανωμένων δραστηριοτήτων που υλοποιούνται από μια πολυμορφία οργανισμών, με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων εκπαιδευτικών στόχων.
- Σε ένα άλλο επίπεδο ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει το συνδυασμό των παραπάνω διεργασιών στην κατεύθυνση ενός κινήματος με άξονα το αίτημα για διαρκή πρόσβαση του ενήλικου πολίτη σε εκπαιδευτικές διαδικασίες.

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (1977)¹:

Η Εκπαίδευση Ενηλίκων αφορά οποιαδήποτε μαθησιακή δραστηριότητα ή πρόγραμμα σκόπιμα σχεδιασμένο από κάποιον εκπαιδευτικό φορέα, για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης ή οποιαδήποτε ενδιαφέρον, που ενδέχεται να πραγματοποιηθεί σε κάθε στάδιο της ζωής ενός ανθρώπου που έχει υπερβεί την ηλικία της υπο-

χρεωτικής εκπαίδευσης και η κύρια δραστηριότητά του δεν είναι πλέον η εκπαίδευση. Η «σφαίρα» της, επομένως, καλύπτει μη επαγγελματικές, επαγγελματικές, γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει συλλογικό σκοπό.

Όπως παρατηρούμε, κατά τον ΟΟΣΑ, η Εκπαίδευση Ενηλίκων διαφοροποιείται από τη *διά βίου εκπαίδευση* με βάση το κριτήριο της απόστασης από την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Επίσης, σαφέστατα ο ορισμός αυτός παραπέμπει στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση, με βάση την τυπολογία του Coombs, εξαιρώντας τις διεργασίες της άτυπης εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με την UNESCO² (Βεργίδης, 1997, σ. 3), με τον όρο *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, εννοούμε:

Ολόκληρο το φάσμα των οργανωμένων εκπαιδευτικών διαδικασιών, οποιουδήποτε περιεχομένου ή επιπέδου και οποιασδήποτε μεθόδου, είτε αυτές αφορούν αναγνωρισμένες ή ελεύθερες σπουδές είτε συνεχίζουν ή ανασπλώνουν την αρχική εκπαίδευση σε σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, καθώς και σε σχολές μαθητείας, με τη βοήθεια των οποίων (διαδικασιών) άτομα θεωρούμενα ως ενήλικα από την κοινωνία στην οποία ανήκουν, αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, πλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν την τεχνική και επαγγελματική τους κατάρτιση ή στρέφονται προς νέες κατευθύνσεις και μεταβάλλουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους προς τη διπλή προοπτική της ολοκληρωμένης προσωπικής τους ανάπτυξης και της συμμετοχής τους σε μια ισορροπημένη και ανεξάρτητη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Ο ορισμός αυτός της UNESCO ταυτίζεται σε σημαντικό βαθμό με εκείνον του ΟΟΣΑ. Όμως, η μέριμνα για την κάλυψη των ανεπαρειών του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος διαπερνά εντονότερα τον ορισμό της UNESCO, σε σχέση με εκείνον του ΟΟΣΑ, ενώ και πάλι στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων δεν εντάσσονται οι δραστηριότητες άτυπης εκπαίδευσης. Στη συνέχεια της εργασίας, ο όρος *Εκπαίδευση Ενηλίκων* θα παραπέμπει στον ορισμό της UNESCO.

Ο σύνθετος όρος *εκπαίδευση και κατάρτιση ενηλίκων* θεωρούμε ότι χρησιμοποιείται προκειμένου να υποδηλώσει την έντονη σύνδεση των οργανωμένων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για ενήλικες, με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, που σχετίζονται άμεσα με την επαγγελματική τους εξέλιξη και συνακόλουθα με τις ανάγκες της οικονομίας: Σύμφωνα με τον ορισμό του CEDEFOP (1996, σ. 51) ο όρος *επαγγελματική κατάρτιση* αναφέρεται στο «μέρος της επαγγελματικής εκπαίδευσης που παρέχει τις ειδικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες με τις οποίες ολοκληρώνεται η επαγγελματική επάρκεια του εκπαιδευομένου...», ενώ κατά τον Ηλιάδη (1989, σ. 2573) «η επαγγελματική κατάρτιση είναι μια δραστηριότητα ή ένα πρόγραμμα δραστηριοτήτων, που σχεδιάζεται για να διδάχονται οι απαιτούμενες δεξιότητες και γνώσεις για συγκεκριμένα είδη εργασιών». Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι το κρι-

¹ Αναφέρεται από τον Rogers (1999, σ. 55).

² Πρόκειται για ορισμό που περιλαμβάνεται στη Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης του Найρόμπι το 1976 (Recommendations on the Development of Adult Education: Declaration of Nairobi Conference).

τήριο της ηλικίας δεν τίθεται ως προϋπόθεση προκειμένου κάποια εκπαιδευτική δραστηριότητα να θεωρηθεί ως δραστηριότητα επαγγελματικής κατάρτισης. Αντίθετα, με τη χρήση του όρου *εκπαίδευση και κατάρτιση ενηλίκων* υπογραμμίζεται η αναφορά σε ενήλικους εκπαιδευόμενους, αλλά και η έντονη σύνδεση των σχετικών δραστηριοτήτων με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων που αναφέρονται άμεσα στην επαγγελματική σφαίρα. Επίσης, ο προσδιορισμός *συνεχιζόμενη* (εκπαίδευση, κατάρτιση) θεωρούμε ότι αναφέρεται σε οποιασδήποτε μορφής εκπαίδευση ή κατάρτιση πέραν της αρχικής³.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ

Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων είναι κατά τον Κόκκο (1999, σ. 8) παγκόσμιο φαινόμενο, που θα πρέπει να αποδοθεί στις ανάγκες που προέκυψαν σε δύο βασικά επίπεδα των κοινωνικών σχηματισμών:

(α) στο *οικονομικό-τεχνολογικό*: η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, η όξυνση του διεθνούς ανταγωνισμού και οι τεχνολογικές εξελίξεις οδήγησαν στην ανάγκη για εκσυγχρονισμό των εθνικών οικονομιών και αύξηση της παραγωγικότητας. Η ανάγκη για εξειδίκευση των εργαζομένων και για προσαρμογή τους στο διαρκώς μεταβαλλόμενο νέο περιβάλλον, αλλά και η αντιμετώπιση της ανεργίας, ανέδειξαν την επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση σε βασικό μέσο για την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης.

(β) στο *κοινωνικό-πολιτισμικό*: οι μετακινήσεις πληθυσμών, η ένταση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού, η κρίση των παραδοσιακών κοινωνικών δομών και η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου οδήγησαν στην ανάπτυξη άλλων μορφών Εκπαίδευσης Ενηλίκων που δεν συνδέονται έντονα με την αγορά εργασίας και τις ανάγκες της οικονομίας.

Η πληθώρα των δραστηριοτήτων διαφορετικού τύπου που αναπτύσσονται στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, οδήγησε οργανισμούς και ερευνητές σε προσπάθειες ανάπτυξης τυπολογιών για τις δραστηριότητες αυτές.

Με κριτήριο τις ατομικές ανάγκες των συμμετεχόντων ο Lowe, υπό την ιδιότητα του εμπειρογνώμονα της UNESCO, κατέταξε τις δραστηριότητες Εκπαίδευσης Ενηλίκων στις ακόλουθες κατηγορίες (Lowe, 1976, σ. 61):

- *Συμπληρωματική εκπαίδευση*, όπου κυρίως εντάσσονται τα προγράμματα αλφαριθμητισμού και βασικής παιδείας.
- *Επαγγελματική εκπαίδευση*, όπου εντάσσονται τα προγράμματα βασικής και συμπληρωματικής κατάρτισης, αλλά και τα προγράμματα επανακατάρτισης των εργαζομένων.
- *Εκπαίδευση σε κοινωνικά θέματα*, που περιλαμβάνει τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε θέματα οικογενειακών σχέσεων, αγωγής υγείας, καταναλωτικής αγωγής, ανατροφής παιδιών κ.ά.
- *Εκπαίδευση για την πολιτική και κοινωνική ζωή*, όπου εντάσσονται τα προγράμματα που σχετίζονται με θέματα αγωγής του

πολίτη, τοπικά προβλήματα, ζητήματα συνδικαλιστικής επιμόρφωσης κ.ά.

- *Εκπαίδευση για την προσωπική ανάπτυξη*, που περιλαμβάνει τις δραστηριότητες που αναφέρονται στα προσωπικά ενδιαφέροντα, τον ελεύθερο χρόνο και τις τέχνες.

Στην αναφορά της Επιτροπής Venables για τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση, προτείνεται η ακόλουθη τυπολογία, με κριτήριο τις ανάγκες που καλύπτουν οι σχετικές δραστηριότητες (Venables, 1976, σσ. 23-24):

- *Προσωπικές ανάγκες*: επίτευξη προσωπικών στόχων, αντισταθμιστική εκπαίδευση, επέκταση της τυπικής εκπαίδευσης.
- *Οικονομικές ανάγκες*: επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, επαγγελματικός αναπροσανατολισμός.
- *Επαγγελματικές ανάγκες*: απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, προγράμματα αναβάθμισης γνώσεων και δεξιοτήτων.
- *Κοινωνικές ανάγκες*: προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, εκπλήρωση ρόλων στο πλαίσιο της κοινότητας.

Ωστόσο, καθώς η ανάπτυξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων και η ενίσχυση ή η αποδυνάμωση συγκεκριμένου τύπου δραστηριοτήτων συνδέονται άμεσα με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο, αλλά και την ιστορική εξέλιξη του θεσμού στο πλαίσιο αυτό, θεωρούμε ότι επιβάλλεται η σύνδεση των τυπολογιών με τις κατά περίπτωση περιφερειακές και εθνικές συνθήκες.

Στην Ελλάδα παρατηρείται αύξηση και διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων, η οποία μπορεί να ερμηνευτεί με βάση (Βεργίδης, 1999, σ. 27):

- Την αδυναμία της τυπικής εκπαίδευσης να ανταποκριθεί στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς εργασίας, αλλά και στις κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές.
- Τη χαμηλή αποτελεσματικότητα της τυπικής εκπαίδευσης, που έχει ως συνέπεια την αναπαραγωγή της υποεκπαίδευσης.
- Τα κοινωνικά αιτήματα και τις διεκδικήσεις των εργαζομένων και των πολιτών γενικότερα για συνέχιση των σπουδών, κατάρτιση, επανακατάρτιση, κοινωνική κατάρτιση και δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου.
- Τις προσπάθειες αντιμετώπισης της ανεργίας μέσω της επιδοτούμενης κατάρτισης.
- Τις προσπάθειες αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων συνεχιζόμενης κατάρτισης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και τα Κοινωνικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ).

Με βάση την καταγραφή και ταξινόμηση των δραστηριοτήτων των φορέων Εκπαίδευσης Ενηλίκων, υπό το πρίσμα της ιστορικής εξέλιξης του θεσμού και των παραγόντων που τη διαμόρφωσαν, έχει προκύψει μια τυπολογία των σχετικών δραστηριοτήτων, με κριτήριο τις στρατηγικές δράσης των φορέων (Βε-

³ Πρβλ. για παράδειγμα, «Συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση: συνεχιζόμενη εκπαίδευση που αποβλέπει στη συντήρηση, την ανανέωση, την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό των επαγγελματικών γνώσεων και δεξιοτήτων» (CEDEFOP, 1996, σ. 63).

γίδης, 1994· 1999, σσ. 63-73). Το περιεχόμενο των επιμέρους στρατηγικών δράσης αναλύεται συνοπτικά στη συνέχεια.

Πολιτικο-ιδεολογική στρατηγική

Πρόκειται για τη στρατηγική στην οποία εντάσσεται το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα από το τέλος του Β' παγκόσμιου πολέμου μέχρι και τη μεταπολίτευση. Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής δράσης ευνοήθηκε η ανάπτυξη των εκδηλώσεων και των προγραμμάτων πολιτικο-ιδεολογικού περιεχομένου, τα οποία διοργανώνονταν από δημόσιους φορείς, κυρίως από το δίκτυο της ΛΕ. Αυτή η στρατηγική δράσης αποδυναμώθηκε σε σημαντικό βαθμό μετά τη μεταπολίτευση και ως βασικοί παράγοντες που οδήγησαν στην αποδυνάμωση αυτής της στρατηγικής προσδιορίζονται (ό.π., σ. 64): η πορεία εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού της χώρας, η ένταξη στην ΕΟΚ και κυρίως η ανάπτυξη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Στρατηγική της συμπληρωματικής κατάρτισης

Στη στρατηγική αυτή εντάσσονται οι δραστηριότητες Εκπαίδευσης Ενηλίκων που έχουν ως βασικό στόχο την κάλυψη των αδυναμιών και ανεπαρκειών του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, δηλαδή:

- Τις ανεπάρκειες της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης,
- Τη μη ολοκλήρωση της ενδιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης από ένα ποσοστό παιδιών, με αποτέλεσμα να έχουμε έναν σημαντικό αριθμό υποεκπαιδευμένων,
- Τη σχετική αναντιστοιχία του περιεχομένου σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, με συνέπεια την παρατηρούμενη έλλειψη πτυχιούχων σε ειδικότητες αιχμής.

Η Εκπαίδευση Ενηλίκων αναδεικνύεται σε μηχανισμό παροχής συμπληρωματικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε διάφορους επιμέρους τομείς, με στόχο την κάλυψη των κενών και των ανεπαρκειών που επισημάνθηκαν. Η στρατηγική αυτή ενισχύθηκε σε σημαντικό βαθμό μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, καθώς ορισμένες από τις παραπάνω δραστηριότητες συγχρηματοδοτούνταν από το ΕΚΤ.

Στρατηγική της επιστημονικής εξειδίκευσης

Η βαθμιαία στροφή της ελληνικής οικονομίας, από τον πρωτογενή προς τον δευτερογενή και κυρίως τον τριτογενή τομέα της οικονομίας, κυρίως μετά τη δεκαετία του 1960, δημιούργησε την ανάγκη κατάρτισης των στελεχών των επιχειρήσεων – αρχικά σε θέματα οργάνωσης και διοίκησης και στη συνέχεια και σε θέματα πληροφορικής, παράλληλα με την περαιτέρω εξειδίκευση των στελεχών στο πεδίο της ειδικότητάς τους. Η ίδρυση του Ελληνικού Κέντρου Παραγωγικότητας, σηματοδότησε την ανάδειξη αυτής της στρατηγικής, ωστόσο η στρατηγική ενισχύθηκε σε σημαντικό βαθμό κατά τη δεκαετία του 1980, κυρίως λόγω:

- Της χρηματοδότησης των σχετικών δραστηριοτήτων από το ΕΚΤ,

- Της δημιουργίας ειδικού λογαριασμού για την ενίσχυση της ενδοεπιχειρησιακής εκπαίδευσης (Λογαριασμός Απασχόλησης και Επαγγελματικής Κατάρτισης - ΛΑΕΚ),

- Της διοργάνωσης από μεγάλες επιχειρήσεις αυτοχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων εκπαίδευσης προσωπικού.

Στρατηγική της κοινωνικής ένταξης και της αντιμετώπισης του αποκλεισμού

Η στρατηγική αυτή δεν αφορά μόνον την αντιμετώπιση της ανεργίας, αλλά και την άμβλυση των συνεπειών της σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, καθώς επίσης και τη δημιουργία των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών και εκπαιδευτικών προϋποθέσεων για την ένταξη συγκεκριμένων πληθυσμών-στόχων στον κοινωνικό και οικονομικό ενεργό πληθυσμό. Στη στρατηγική αυτή περιλαμβάνονται κυρίως δύο κατηγορίες δραστηριοτήτων:

- *Προγράμματα κατάρτισης ανέργων*: σε αυτά τα προγράμματα φαίνεται καταρχήν ότι η επιδότηση έχει το χαρακτήρα μιας προσωρινής συνδρομής προς τον άνεργο για την αντιμετώπιση ή τουλάχιστον την άμβλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει. Παράλληλα, η απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων σε ειδικότητες που παρουσιάζουν ζήτηση στην αγορά εργασίας, συνεισφέρει στην προώθηση των συμμετεχόντων στην απασχόληση.

- *Προγράμματα κοινωνικής και επαγγελματικής κατάρτισης και ένταξης ευπαθών κοινωνικών ομάδων* με περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης στο τυπικό σχολικό δίκτυο και στην αγορά εργασίας. Πρόκειται για προγράμματα που απευθύνονται στον πληθυσμό που πλήττεται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις συνέπειες της οικονομικής και τεχνολογικής αναδιάρθρωσης, ενώ παράλληλα για διαφορετικές κατά περίπτωση αιτίες (πολιτικές, πολιτιστικές, οικονομικές, εκπαιδευτικές) έχει περιορισμένη συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή – και κυρίως περιορισμένη πρόσβαση στις τυπικές και άτυπες εκπαιδευτικές υπηρεσίες και στην αγορά εργασίας.

Η στρατηγική της κοινωνικής ένταξης και της αντιμετώπισης του αποκλεισμού αναπτύχθηκε με ταχείς ρυθμούς μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, καθώς οι δραστηριότητες που αναφέρθηκαν (όπως άλλωστε και εκείνες που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των δύο προηγούμενων στρατηγικών) συγχρηματοδοτούνταν από το ΕΚΤ.

Στρατηγική της κοινωνικο-πολιτιστικής ανάπτυξης

Στη στρατηγική αυτή εντάσσονται δραστηριότητες, που έχουν ως στόχο:

- την ανάπτυξη της προσωπικότητας,
- την ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη,
- την ανάπτυξη της συμμετοχής των πολιτών στην κοινωνική ζωή,
- την αντιμετώπιση προσωπικών, οικογενειακών και κοινωνικών προβλημάτων,
- την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου,
- τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων στη δημιουργία πολιτιστικών αγαθών.

Η στρατηγική αυτή δεν έχει αναπτυχθεί σε σημαντικό βαθμό στην Ελλάδα, αποτελεί όμως πεδίο, έστω και περιορισμένης

δραστηριότητας, για δημόσιους φορείς (όπως η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων-ΓΓΕΕ, η Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς-ΓΓΝΓ), αλλά και μη κρατικούς φορείς (Χριστιανική Αδελφότητα Νέων-ΧΕΝ, Σώμα Ελληνίδων Οδηγών-ΣΕΟ). Επίσης, εδώ θα πρέπει να ενταχθούν και όσες από τις δραστηριότητες πολιτιστικών συλλόγων, οικολογικών οργανώσεων, ομάδων πολιτών, μη κυβερνητικών φορέων είναι οργανωμένες και έχουν επιμορφωτικό χαρακτήρα.

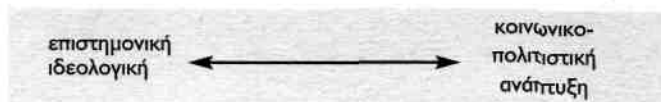
Στρατηγική της ολοκληρωμένης τοπικής ανάπτυξης

Η στρατηγική αυτή αναφέρεται στις δραστηριότητες Εκπαίδευσης Ενηλίκων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο ολοκληρωμένων αναπτυξιακών δράσεων και οργανωμένων πρωτοβουλιών σε τοπικό επίπεδο. Στις περιπτώσεις αυτές η κατάρτιση αποτελεί μία από τις επιμέρους δράσεις αυτών των παρεμβάσεων και εντάσσεται στην ευρύτερη στοχοθεσία τους. Η στρατηγική αυτή παραμένει περιορισμένη στην Ελλάδα, παρόλο που κατά τη δεκαετία του 1980 είχε δοθεί βάρος στην ανάπτυξη της. Στους παράγοντες που μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη αυτής της στρατηγικής περιλαμβάνονται η ενδυνάμωση των τοπικών πρωτοβουλιών, η ενίσχυση της αποκέντρωσης και η αναβάθμιση του ρόλου των τοπικών αυτοδιοικήσεων.

Βασιζόμενοι στην τυπολογία που αναφέρθηκε για τις στρατηγικές δράσης στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, και προκειμένου να διαμορφώσουμε ένα εννοιολογικό εργαλείο, με βάση το οποίο είναι εφικτή η ανάλυση των δραστηριοτήτων των φορέων Εκπαίδευσης Ενηλίκων στη χώρα μας, κατασκευάσαμε τα ακόλουθα δύο δίπολα στρατηγικών δράσης:

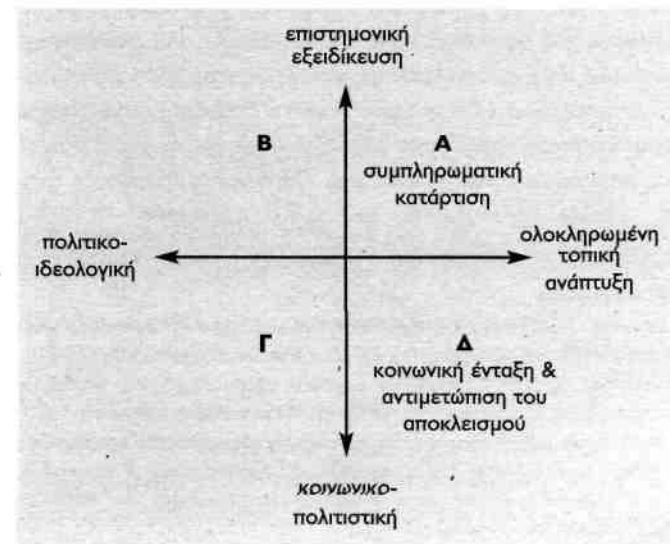

Στο πλαίσιο της πολιτικο-ιδεολογικής στρατηγικής δίνεται έμφαση στις επιλογές της κεντρικής εξουσίας και στο ρόλο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων ως μηχανισμού ιδεολογικής χειραγώγησης, κατά κύριο λόγο, ενώ η στρατηγική της ολοκληρωμένης τοπικής ανάπτυξης μπορούμε να θεωρήσουμε ότι βρίσκεται στον αντίποδά της, αφού η έμφαση εδώ δίνεται στην τοπική ανάπτυξη, με παράλληλη ανάδειξη των τοπικών εξουσιών και της συμμετοχής των πολιτών.

Στο πλαίσιο της στρατηγικής της επιστημονικής εξειδίκευσης ο πολίτης αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως φορέας γνώσεων και δεξιοτήτων (σε σχέση μάλιστα με το επάγγελμα και τη θέση του στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας), ενώ στον αντίποδα, στο πλαίσιο της στρατηγικής της κοινωνικο-πολιτιστικής ανάπτυξης, ο πολίτης θεωρείται ως ολοκληρωμένη και πολυδιάστατη προσωπικότητα και η εκπαίδευσή του στοχεύει στην ενεργό συμμετοχή του σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ζωής και ευρύτερα στην ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη.

Με βάση τα παραπάνω δίπολα κατασκευάζουμε το ακόλουθο σχήμα:

Σ Χ Η Μ Α Ι
Τυπολογία στρατηγικών δράσης
στην Εκπαίδευση Ενηλίκων

Στο σχήμα I έχουμε εντάξει τις στρατηγικές της συμπληρωματικής κατάρτισης και της κοινωνικής ένταξης και αντιμετώπισης του αποκλεισμού στα τεταρτημόρια Α και Δ αντίστοιχα, γιατί:

- Η στρατηγική της συμπληρωματικής κατάρτισης διαθέτει αρκετά στοιχεία της στρατηγικής της εξειδίκευσης, ωστόσο η απόκτηση περαιτέρω γνώσεων και δεξιοτήτων από τους εκπαιδευόμενους συμβάλλει ευρύτερα και στην τοπική ανάπτυξη. Μπορούμε επομένως να θεωρήσουμε ότι η στρατηγική αυτή εντάσσεται στο τεταρτημόριο που ορίζεται από τις στρατηγικές της επιστημονικής εξειδίκευσης και της ολοκληρωμένης τοπικής ανάπτυξης.

- Στο πλαίσιο της στρατηγικής της κοινωνικής ένταξης και της αντιμετώπισης του αποκλεισμού, καλύπτονται σε σημαντικό βαθμό ανάγκες των εκπαιδευόμενων, οι οποίες αναφέρονται στις δυνατότητες ισότιμης συμμετοχής τους στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, ενώ ταυτόχρονα αυτή η κοινωνική και οικονομική ένταξη ομάδων του πληθυσμού συμβάλλει στην υλοποίηση τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών.

Επιλογές

Στην εργασία αυτή, εξετάσαμε τους κυριότερους ορισμούς για την Εκπαίδευση Ενηλίκων και στη συνέχεια επιχειρήθηκε η επεξεργασία μιας τυπολογίας για τις δραστηριότητες που έχουν αναπτύξει ή αναπτύσσουν οι φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων στη χώρα μας. Θεωρούμε ότι η τυπολογία του σχήματος I μπορεί να συνεισφέρει στην ανάλυση και την ταξινόμηση αυτών των δραστηριοτήτων, ακριβώς γιατί έχει προκύψει με βάση τη διαχρονική θεώρηση των εξελίξεων στο πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα, με συγκεκριμένες αναφορές στους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτές τις εξελίξεις.

Η διεξοδική ανάλυση της ενίσχυσης ή αποδυνάμωσης συγκεκριμένων στρατηγικών Εκπαίδευσης Ενηλίκων στη χώρα

μας θα μπορούσε να αποτελέσει το αντικείμενο μιας άλλης εργασίας, εστιασμένης στους φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων και στις δραστηριότητες που διαχρονικά ανέπτυξαν. Περιοριζόμαστε εδώ να αναφέρουμε ότι η ανάπτυξη του συστήματος συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, με βάση τις χρηματοδοτήσεις από τα Κοινωνικά Πλαίσια Στήριξης, συνεισέφερε στην ενίσχυση κυρίως της στρατηγικής της *κοινωνικής ένταξης και αντιμετώπισης του αποκλεισμού*. Παράλληλα, η απουσία χρη-

ματοδοτήσεων για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων που δεν συνδέονται άμεσα με την οικονομική σφαίρα και το επάγγελμα έχει ως αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων στη χώρα μας, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, να εντοπίζεται κυρίως στο τεταρτημόριο Δ του σχήματος Ι, με ταυτόχρονη αποδυνάμωση όσων δραστηριοτήτων εντάσσονται σε άλλες περιοχές του σχήματος.

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

Ελληνόγλωσση

- Βεργίδης Δ. (1994) «Κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις και στρατηγικές εκπαίδευσης/κατάρτισης ενηλίκων στην Ελλάδα» *Νέα Κοινωνιολογία* 19 (σσ. 65-76)
- Βεργίδης Δ. (1997) *Εκπαίδευση Ενηλίκων: θεωρητικό πλαίσιο, σχεδιασμός προγραμμάτων, ερευνητικά δεδομένα* Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών
- Βεργίδης Δ. (1999) «Κοινωνικός και οικονομικός ρόλος της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα» στο Δ. Βεργίδης, Κ. Abrahamsson, Μ. Davis & R. Fay *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Κοινωνική και οικονομική λειτουργία* (σσ. 9-88) Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Ηλιάδης Ν. (1989) «Κατάρτιση Επαγγελματική» λήμμα στην *Παιδαγωγική-Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κόκκος Α. (1999) *Εκπαίδευση Ενηλίκων: το πεδίο, οι αρχές μάθησης, οι αυτελεστές* Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Μαυρογιώργος Γ. (1996) «Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Οι μορφές της και το κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο» στο Α. Γκότοβος, Γ. Μαυρογιώργος & Π. Παπακωνσταντίνου *Κριτική παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη* Αθήνα: Gutenberg (σσ. 85-101)

- Rogers A. (1999) *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων* Αθήνα: Μεταίχμιο
- Unesco (1999) *Εκπαίδευση: ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα* Αθήνα: Gutenberg

Ξενόγλωσση

- CEDEFOP - European Centre for the Development of Vocational Training (1996) *Vocational Training Glossarium* Thessaloniki: CEDEFOP
- Coombs P. H. (1968) *The World Crisis in Educational Productivity* Oxford: Oxford University Press
- Knowles M. (1998) *The Modern Practice of Adult Education – From Pedagogy to Andragogy* New Jersey: Cambridge Books
- Lowe J. (1976) *L' éducation des adultes: Perspectives mondiales* Paris: Les Presses de l' Unesco
- Venables P. (1976) (επιμ.) *Report of the Committee on Continuing Education* London: Open University

Καραλής, Θ., & Βεργίδης, Δ. (2004). Τυπολογίες και στρατηγικές στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 2, σσ. 11-16.